

Warszawa, 16.05.2016 r.

dr hab. Marek Ireneusz Baraniak
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytetu Warszawskiego

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Mikołaja Krawczyka,

Mowa wewnętrzna w Sefer ha-Ot, „Księdze Znak”

r. Abrahama Abulafii (1240-1292)

Edycja krytyczna, tłumaczenie i interpretacja tekstu

Recenzowana rozprawa napisana została pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Doktora, na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie literaturoznawstwa. Przedmiotem recenzji jest ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone przez ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595; z późn. zm.; art. 13.): stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uwagi wstępne

Problem badawczy podjęty w rozprawie jest oryginalny i trafnie wybrany. Koncentruje się głównie na analizie zagadnienia „mowy wewnętrznej (endofazji)” w opisie wizji narratora zawartych w „Księdze Znak” (*Sefer ha-Ot*), którym na poziomie wizualnym odpowiada zjawisko „widzenia samego siebie (heautoskopii)” (str. 5) w kontekście wizji anioła Jahoela. Jak zauważa trafnie autor, oba wątki „pojawiają się nader często” (str. 6) w dziełach r. Abulafii i innych tekstach kabalistycznych, a w „Księdze Znak” zajmują one szczególne miejsce.

W kontekście badań nad tymi zagadnieniami autor postawił dwie tezy:

- teza pierwsza: połączone motywy endofazji, heautoskopii i wizji Jahoela-Metatrona „stanowią trzon tematyczny i klucz interpretacji „Księgi Znak” (str. 6), która jest „esencją tradycji r. Abulafii”;

- teza druga: „Księga Znak” jest „tekstem rytualnym” (str. 6) powiązany bezpośrednio z tematami zawartymi w *sidurze* i ogólnie „modlitwą” (żydowska).

W dotychczasowej literaturze tematu, na którą zwraca uwagę autor (pisma M. Idela, H. Hamesa, E. Wolfsona, itd.), analizowano wybrane wątki „Księgi Znak”, natomiast jednym z założeń niniejszej pracy jest także „przedstawienie zarówno strukturalnego jak i treściowego sensu zawartego w tym tekście” (str. 7 p.4)

Ze względu na złożony charakter pracy, która zawiera krytyczną edycję tekstu hebrajskiego i tłumaczenia oraz jego egzegezę, autor zastosował adekwatne do poszczególnych obszarów badań metodologie: „tekstologię”, „teorię translacji” i „teorię mowy i języka oraz neuropsychologię” (str. 7). Chociaż autor zapowiada we wstępie, że „prezentowana dysertacja nie jest (...) w zamierzeniu pracą interdyscyplinarną”, to jednak takie cechy ona posiada – należy to uznać za wartość dodatkową rozprawy.

O wartości merytorycznej rozprawy świadczą przeprowadzone przez autora kwerendy także poza polskimi ośrodkami bibliotecznymi i archiwalnymi, m.in. w Instytucie Judaistyki Uniwersytetu Wiedeńskiego (str. 55) i Bibliotece Monachijskiej, z której pochodzi zamieszczona w apendyksie kopia rękopisu Muenchen 409.

Wskazane przez autora cele oraz postawione tezy badawcze są poprawne i kompletne, a wybór wymienionej w tytule postaci i tekstu jest uzasadniony.

Wprawdzie praca zajmuje się niewielkim fragmentem literackiej spuścizny żydowskiej kabały XIII w. w kontekście szerokiego spektrum nurtów kabalistycznych, to należy stwierdzić, że koncentruje się na reprezentatywnym autorze i ważnym tekście. W tym kontekście trzeba zauważyć, że analiza zagadnienia „mowy wewnętrznej” w „Księdze Znak” i związanych z nią kwestii dostarcza nie tylko nowych informacji o samym dziele i jego autorze, ale również proponuje metodologie i wskazuje dalsze obszary badań nad naturą i percepcją kabały żydowskiej.

Struktura pracy

Rozprawa składa się z trzech części (A, B, C) poprzedzonych wstępem (Wstęp) oraz opisem metodologii (Metodologie) i zwieńczonych bibliografią (D) oraz apendyksem z kopią rękopisu Muenchen 409 (E). Łącznie praca zawiera 275 stron, z czego 7 stron stanowi bibliografia i 58 stron apendyks.

Struktura rozprawy jest poprawna. Następstwo rozdziałów jest logiczne, zachowuje właściwe proporcje jak i komplementarność tez.

We wprowadzeniu do pracy (Wstęp, str. 5–28) przedstawiono najpierw postać r. Abrahama ben Szmuela Abulafii na tle XIII-wiecznych ruchów kabalistycznych, ukazano miejsce „Księgi Znaków” w kontekście jego innych dzieł, a następnie wpływ szkoły r. Abulafii i omawianego dzieła na późniejsze nurty kabalistyczne. Informacje wstępne uzupełnia prezentacja kluczowych tez poddanych dyskusji w dalszej części rozprawy. Autor wskazuje na trzy założenia odnośnie do „Księgi Znaków”, które nie odpowiadają dokładnie porządkowi tez deklarowanych na początku wstępu (str. 6: „pierwszej tezy głoszącej, że połączone ze sobą motywy ..”, „Druga teza związana z interpretacją *Sefer ha-Ot* głosi zatem, że jest to tekst rytualny, ...”), są to: *Sefer ha-Ot* jako tekst rytualny; kluczowy motyw Jahoela; motyw endofazji i heautoskopii.

Drugą introdukcją do zasadniczych części rozprawy jest prezentacja zastosowanych przez autora metodologii (Metodologie, str. 28-52). Obejmują one: tekstologię rękopisów kabalistycznych (w ujęciu D. Abramsa); rozważania translatorskie kluczowych terminów (w oparciu o teoretyczne założenia o. Goldberga, B. Hussa i T. Sikory); endofazję i heautoskopię (w ujęciu neuropsychologicznym).

Po obszernych wprowadzeniach autor przechodzi do głównych części pracy. Rozpoczyna on od opisu zachowanych wersji tekstu oryginalnego analizowanej księgi (A. Część edytorsko-tekstologiczna, str. 53-68). Omawia najpierw stan badań i prezentuje najważniejszą literaturę naukową do roku 2014, także z odniesieniem do własnych dotychczasowych publikacji. Następnie przystępuje do analizy tekstologicznej omawiając zachowane rękopisy, ich pochodzenie i tradycje przekazu. W ramach tej części zawarto analizę rękopisów według opracowań B. Richlera, C. Sirat, M. Steinschneidera, A. Neubauera, i innych. Opis ten uzupełnia uwagami na temat kwestii datowania, stylu, podziału i specyfiki tekstu.

Drugą i zarazem najobszerniejszą część pracy stanowi tłumaczenie i opracowanie krytyczne tekstu hebrajskiego (B. Tłumaczenie i opracowanie krytyczne tekstu hebrajskiego, str. 69-160). Tekst tłumaczenia jak i oryginału opatrzone komentarzem symultanicznym. Wiele zamieszczonych w przypisach wątków autor omówił w wydzielonych podrozdziałach. Komentarze dotyczą treści, uzasadniają przyjęte rozwiązania translatorskie, ukazują związki paratekstualne i odniesienia do tekstów źródłowych (głównie biblijnych) oraz wskazują główne problemy edytorskie. Zagadnienia związane z edycją krytyczną tekstu hebrajskiego rozstrzygnięto w oparciu o propozycję D. Abramsa, które - zdaniem autora - w kwestii podejścia do przekazu paratekstualnego i rozwiązań edytorskich są szczególnie przydatne dla tekstów kabalistycznych (str. 6).

Główny korpus pracy zamyka „część interpretacyjna” (C., str. 161-208). W trzech podrozdziałach omówiono wątki z „Księgi Znaków” odczytywane według klucza tez i metodologii zastosowanych przez autora: „mowy wewnętrznej”, „wizji samego siebie” i „tekstu rytualnego”. Uzupełnia je zestawienie kluczowych wzorców gematrycznych w tekście i analiza występujących struktur endofatyczno-heautoskopijnych. W dwóch końcowych podrozdziałach znajduje się synteza całości opracowania w kontekście tekstologiczno-historycznym i interpretacyjnym, którą można uznać za formalne zakończenie i podsumowanie rozprawy.

Ocena elementów pracy

Oryginalny i uzasadniony problem badawczy podjęty w rozprawie został zrealizowany w określonym przez autora wymiarze.

Struktura pracy jest w całości poprawna i kompletna. Jest w niej wyraźnie widoczne rozdzielenie ogólnego wprowadzenia [Wstęp] oraz metodologicznej [Metodologie] od części edytorsko-tekstologicznej [A] i tłumaczenia połączonego z opracowaniem krytycznym tekstu hebrajskiego [B] oraz pełniącej funkcję podsumowania części interpretacyjnej [C]. W rozprawie bez trudności można odróżnić fragmenty, w których autor bazuje na literaturze, jak i te, które wynikają z jego własnych analiz.

Dzieło Abulafii *Sefer ha-Ot* uważano dotychczas za jedno z mniej ważnych, gdyż nie pozostawiło wyraźnego wpływu na kabalistów żyjących po XIII w. Dopiero opublikowanie go przez A. Jelinka zapoczątkowało w XIX w. studia nad kabałą ekstatyczną, za której przedstawiciela i założyciela uważa się r. Abulafię. Przeprowadzona w recenzowanej pracy edycja krytyczna ma według autora „ustalić ostateczny kształt tekstu i rozwiązać szereg tekstologicznych problemów” (str. 207). W jej przygotowaniu autor oparł się na założeniach metodologicznych D. Abramsa do „zapisu linerarnego” i „opisu wartości paratekstualnych kodowania gematrycznego i strukturalnej formy rękopisów” odchodząc tym samym od stylu zapisu i metodologii klasycznej krytyki tekstualnej. Wybór ten, by obronić się przed zarzutem arbitralności i ideologiczności, powinien być szerzej uzasadniony w pracy, co pozwoliłoby wyraźniej docenić jej wartość w porównaniu z wydaniem r. Grossa używanym dotychczas w cytowaniach w literaturze naukowej. Podobnie jest w tłumaczeniu, gdzie odejście w przypadku kilku kluczowych terminów od klasycznych „rozwiązań z zakresu teologii czy religioznawstwa porównawczego” powinno być wyraźniej przedyskutowane. Uzasadnienie takich wyborów „inherentnym powiązaniem z systemem nauczonym przez r. Abulafię” (207) powinno też być obszerniej uzasadnione. Dla kilku terminów, jak np. *Aragon*, „Aragończyk”,

czy *dawach*, „orchidea”, autor zaproponował własny zapis wcześniej jednak inaczej interpretowany.

Przedstawiona w pracy edycja krytyczna i tłumaczenie tekstu ukazała skomplikowaną strukturę całego dzieła, w którym - jak wykazuje autor - głównym wątkiem jest przekaz dotyczący „mowy wewnętrznej” oraz „widzenia samego siebie”. Motywy te są ściśle związane z postacią Metatrona-Jahoela. W opisie tych zagadnień autor nawiązał także do współczesnych badań nad heautoskopią i endofazją, na co zwróciły już uwagę wspomniane w pracy inne współczesne publikacje. Interpretacja tekstu przeprowadzona jest w postaci komentarza symultanicznego, który uzupełnia tłumaczenie, a w oddzielnej części omówione zostały wybrane najważniejsze kluczowe zagadnienia. Autor w swoim opracowaniu odwołuje się także do innych dzieł r. Abulafii oraz do kanonicznych ksiąg judaizmu, jak Biblia hebrajska, Talmud babiloński, *sidur* oraz do tekstów późniejszych kabalistów. Autor wykazał założony we wstępie rytualny charakter *Sefer ha-Ot* związany z liturgią synagogałną. W podsumowaniu [C.6] wskazał on konieczność przeprowadzenia „badań eksperymentalnych nad metodami wchodzącymi w skład ‘mądrości kombinowania’”. Wspominając o trudnościach metodologicznych związanych z takimi badaniami, nie określa wyraźnie, na czym miałyby one polegać. W przeciwieństwie do dominującej we współczesnych badaniach „eklektycznie pojmowanej komparatystyki religioznawczej i postmodernizmu”, wspomniany kierunek badawczy mógłby być bardziej „obiecujący”.

W pracy autor wykazał się zaawansowaną wiedzą teoretyczną, historyczną i literaturoznawczą badanego zagadnienia oraz znajomością języka hebrajskiego, co potwierdził w studium tekstu źródłowego.

Ocena formalnej strony rozprawy pod względem poprawności redakcyjnej i językowej, opanowania techniki pisania, sporządzania przypisów, bibliografii itp. jest pozytywna. Zauważone w pracy uchybienia i nieścisłości metodologiczne oraz translatorskie nie mają większego merytorycznego znaczenia.

Autor wykazał się znajomością, doborem, analizą i interpretacją wykorzystywanych w rozprawie źródeł literaturowych, na które poza opracowaniami składają się głównie teksty źródłowe.

Podsumowanie

Pan **mgr Mikołaj Krawczyk** zrealizował problem badawczy sformułowany w tytule rozprawy poświęconej „Księdze Znaków”, *Sefer ha-Ot* r. Abulafii. Cała praca spełnia

wymagania stawiane rozprawom doktorskim według obowiązujących przepisów. Charakteryzuje ją zwięzłość i staranność weryfikacji przyjętych hipotez i założonych celów badawczych. Jak zwraca uwagę sam autor, *Sefer ha-Ot* był pierwszym tekstem r. Abulafii ogłoszonym drukiem, podobnie recenzowana praca jest pierwszym tekstem tego dzieła wydanym krytycznie według przyjętej metodologii D. Abramsa.

Rekomenduję dopuszczenie **mgr. Mikołaja Krawczyka** do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwa.

Marek Banerch